

УДК 94:[355.01:623.4](=512.1-057.66:37-44)"05/06"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2026.02.393>

ЕВОЛЮЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ СПРАВИ РИМЛЯН У ХОДІ БОРОТЬБИ З АВАРАМИ ПРОТЯГОМ 587—595 рр.: СТРАТЕГІЧНИЙ ВИМІР

Володимир ЛАГОДИЧ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0677-4408>

аспірант IV року навчання, асистент
кафедри історії середніх віків та візантиністики,
історичний факультет ЛНУ імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: lagodicvolodimir@gmail.com

Актуальність статті: перейняття стратегічних прийомів у ході збройних протистоянь залишається ключовим чинником розвитку військової справи незалежно від хронотопу. Доба Пізньої Античності у цьому контексті не є винятком. Унаслідок тривалих кампаній азійських кочовиків аварів супроти Константинополя на Балканах упродовж 60-х років VI — 20-х рр. VII ст., сторони конфлікту абсорбували мілітарні новачі супротивника, зокрема в стратегічному вимірі. Римляни у ході перманентної боротьби з кочовиками виробили специфічні прийоми, спрямовані на виснаження ворога та ефективне використання людських ресурсів. Назагал, цей процес відобразив динаміку бойових дій поміж кочовиками та Імперією, з акцентом на стратегічні адаптації. *Метою статті* є огляд новачій у стратегічному вимірі військової справи Римської імперії упродовж 586—595 рр., які реалізувались під впливом кампаній проти аварів на теренах преторіанських префектур Іллірик та Схід. Основний акцент здійснений на визначенні впливів кочовиків на стратегічні прийоми римлян, такі як реорганізація польових корпусів, логістичне планування та підготовка військ, з практиками магістрів Коментіола, Пріска та Петра. Дослідження ґрунтується на аналізі нарративних джерел VI—IX ст., зокрема «Історії» Феоділакта Сімокатти, «Хронографії» Феодана Сповідника та військово-теоретичного трактату «Стратегікон». Використано методи порівняльного аналізу, текстологічного дослідження та контекстуалізації джерел.

Ключові слова: Кочовики, Римська імперія (Візантія), авари, Маврикій, військова справа, дипломатія.

Volodymyr LAHODYCH

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0677-4408>

PhD student, Faculty of History,

Assistant of the Department of Medieval

and Byzantine History,

Faculty of History, Ivan Franko National University
of Lviv,

1, Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: lagodicvolodimir@gmail.com

THE EVOLUTION OF ROMAN MILITARY AFFAIRS DURING THE STRUGGLE AGAINST THE AVARS IN 587—595: THE STRATEGIC DIMENSION

Introduction. The adoption of strategic approaches during prolonged armed confrontations remains a key factor in the development of military affairs, regardless of the historical period. The era of Late Antiquity is no exception in this regard. As a result of the extended campaigns waged by the Asian nomadic Avars against Constantinople in the Balkans from the 560s to the 620s, both sides in the conflict absorbed military innovations from their adversary, particularly in the strategic dimension. Through persistent warfare against the nomads, the Romans developed specific strategic methods aimed at exhausting the enemy and making efficient use of human resources. Overall, this process reflected the dynamics of military engagements between the nomads and the Empire, with a particular emphasis on strategic adaptations.

Aim. The purpose of the article is to examine innovations in the strategic dimension of the military affairs of the Roman (Byzantine) Empire during the years 586—595, which emerged under the influence of campaigns against the Avars in the territory of the Praetorian Prefecture of Illyricum. The main focus is on identifying the impact of the nomads on Roman strategic practices, such as the reorganization of field armies, logistical planning, and troop preparation, illustrated with examples from the campaigns led by the *magistri militum* Commentiolus, Priscus, and Peter.

The research methodology is based on the analysis of narrative sources from the 6th—9th centuries, including the «History» of Theophylact Simocatta, the «Chronographia» of Theophanes the Confessor, and the military-theoretical treatise «Strategikon».

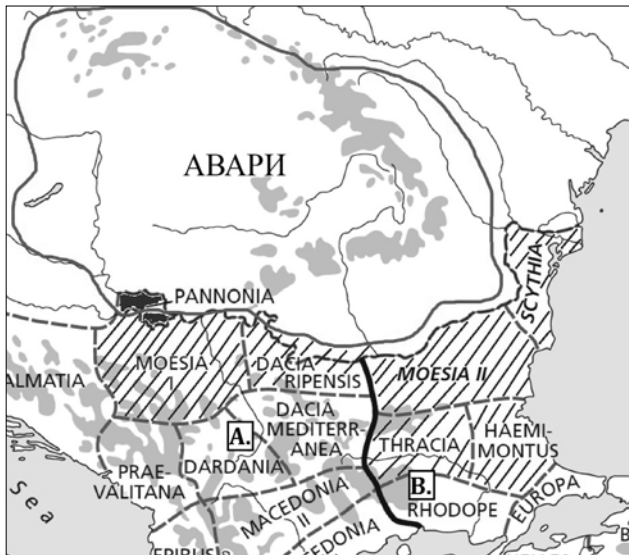
Results. The article demonstrates that the key strategic adaptations of the Romans took shape precisely during the period 586—595 and are reflected both in the practical actions of the *magistri militum* of Thracia (Commentiolus, Priscus, and Petrus) and in the theoretical generalizations of the «Strategikon». Among the principal methods applied by the Romans at that time are the following: careful selection of soldiers based on combat qualities; division of the army corps into autonomous units for encircling and blocking the enemy in difficult terrain; relocation of logistical bases southward to preserve recruitment potential and replenish forces; pre-campaign review and enumeration of troops; maintenance of discipline through payments, rotations, morale-boosting addresses, and punishments; and the formation of vanguard detachments to disorganize the opponent.

Keywords: Nomads, Eastern Roman Empire (Byzantine), Avars, Emperor Maurice, military strategy, diplomacy.

Вступ. Постановка проблеми. Чільною рисою військової системи та політичного управління Держави римлян протягом усього її існування була поступова адаптація до викликів, які становили для неї супротивники на полях баталій. Як наслідок цього стало укладення спеціалізованих напрацювань, що мали ознайомити римських полководців із типовою тактикою, укладом життя та доцільними маневрами, які необхідно застосовувати щодо супротивників.

Окрема роль у подібних творах відводилась представникам кочових народів, які мігрували до Причорномор'я та на північ від Дунаю з Центральної Азії або Далекого Сходу, відомих у античній традиції під загальним відповідником «скіфи». Одним із найбільш ранніх творів, що засвідчив потребу особливої підготовки війська до боротьби з номадами, була «Диспозиція проти аланів» (лат. *Acies contra Alanos*; грец. *Εκταχis κατά Αλανων*) авторства Флавія Арріана, легата Каппадокії упродовж 131—137 рр. [1, р. 69—79].

До 60-х років VI ст., попри низку військових катастроф, які спіткали римлян, військово-теоретична думка Імперії безперервно еволюціонувала. Оптимумом цього процесу став трактат «Стратегікон»,

Іл. 1. Орієнтовні межі розселення аварів з кінця 60-х років VI ст. та провінції префектур Іллірик (А) та Схід (В), які виступили ареалом кампаній 586—595 рр. (позначені діагональним штрихуванням; суцільною заливкою позначені терени провінції Паннонія II, переданої аварам для кочування за результатами війни 568—570 рр.). Мапа уточнена автором на основі матеріалу Miller, D.J., & Sarris, P. (Trans.). (2018). *The Novels of Justinian: A complete annotated English translation*. Cambridge University Press, p. 153

датований за різними версіями від кінця V ст. до 10-х років VII ст. [2, s. 110—116; 3, s. 69—71; 4, р. 151—173].

Підкреслимо, що військова наука Пізньої Античності була далекою від стратифікації на розділи стратегії й тактики. Як самостійні її розділи, вони є продуктом Нового часу та виокремились на початку XIX ст. стараннями К. фон Клаузевіца [5, s. 116—124]. Натомість теоретичні напрацювання для полководців доби Римської імперії носили утилітарний характер. Матеріал «Стратегікону» у цьому контексті не є винятком.

Таким чином, стратифікація основного матеріалу розвідки на тематичні блоки продиктована методологією військової науки, а не специфікою фактологічного матеріалу. Безпосередньо під «стратегією» римських магістрів при боротьбі з аварами розглядалися питання:

1) відбору стратіотів (грец. *στρατιώτες* — узагальнений відповідник, який застосовувався до означення воїнів Імперії, насамперед вершників у VI—VII ст. — В. Л.) за бойовими якостями з поділом на активні та допоміжні частини;

2) поділу польового корпусу на автономні загони (мери, тагми) для оточення ворога в складній місцевості;

3) передислокація логістичних баз подалі від фронтиру для збереження рекрутського потенціалу;

4) забезпечення дисципліни та морального духу через виплати, промови, ротацию та покарання;

Підкреслимо, що специфіка джерел не завжди давала змогу виокремити перелічені постулати. Нерідко їх пояснення призводило до заглиблення в аспекти тактики римлян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чільну роль у розвідці відведено аналізу структурних елементів трактату «Стратегікон». Безпосередньо стосується теми боротьби з кочовиками другий розділ XI книги трактату під назвою «Як слід пристосовуватись [стратигу] до скіфів, тобто аварів і тюрків та інших гунських народів, які ведуть схожий тип життя» [6, р. 116—118]. Її описовий розділ, присвячений проведенню кампаній супроти кочовиків загалом, а також аварів, котрі, поряд із іншим центральноазійським конгломератом, тюрками, займали особливе значення у контексті мілітарної справи Імперії. Останнє викликане «тим, що вони (авари й

турки. — В. Л.) єдині [серед кочовиків] виступають [у бій] у злагоджених порядках та переходять [на відміну від інших номадів] у ближні зіткнення» [5, р. 116]. Укупі з географічною близькістю аварів до столиці Імперії (іл. 1), питання боротьби з ними набувало для полководців епохи особливого значення.

Істотна частина пасажів V, VII, VIII, IX та XI книг «Стратегікону» відведена стратегічним та тактичним прийомам боротьби, виробленими у ході кампаній проти кочовиків, а також згадкам озброєння азійських номадів аварів [6, р. 12—13, 66—68, 79—81, 96—102, 107—108, 116—118]. На їх появу безпосередньо вплинув емпіричний досвід офіцерів у структурах *magisterium militum per Thracia* (букв. «військовий магістерій Фракії», польовий корпус римського війська, розташований на Балканських володіннях Імперії. — В. Л.) [7, с. 27, 44, 268]. Так, до орієнтовного часу укладення «Стратегікону», Балканські провінції Імперії розорялись аварами у ході воєн 568—570 рр., 581 р. та 583—602 рр. [8, р. 130—137, 218—221, 238—243; 9, р. 23—28, 29—31, 57—68, 162—173, 187, 193—201, 210—220; 10, р. 365, 374—375, 380—382, 407—408, 414]. Назагал, перелічені конфлікти продемонстрували: 1) неготовність системи Балканського лімесу до ефективного протистояння кочовикам; 2) поступову адаптацію військового ремесла Імперії станом на середину 80-х років VI ст.; 3) характер еволюції мілітарної справи римлян, знаменником якої було виснаження супротивника у серіях локальних сутичок.

Незважаючи на цілісність інформації щодо аварів, наведеної у «Стратегіконі», низка джерелознавчих та історіографічних питань стосовно трактату залишаються невирішеними принаймні з XIX ст. Ці проблеми стосуються визначення часу написання, встановлення авторства та найменування цієї праці. Зокрема, увагу цій проблематиці присвятили М. Вітбі, П. Ранс, Л. Розицький [4, р. 151—173; 11, р. 217—255; 12, р. 109—131].

Інтерес для розвідки становлять матеріали сучасників подій кінця VI — початку VII ст., а також компілятивних творів VIII—IX ст. Місце серед них займають напрацювання «Історія» Менандра Проктора [8], однойменний трактат Феофілакта Сімокатти [9], «Історія лангобардів» Павла Диякона

[13] та «Хронографія» Феофана Сповідника [10]. Наратив усіх вказаних джерел носить практичний характер. Зіставлення їх даних дозволяє відтворити хронологію розвитку військової системи Імперії відповідно до викликів, які становили для неї набіги аварів.

Попередньо зауважимо, що свідчення Феофілакта дають змогу констатувати, що процес абсорбції римськими полководцями досвіду кампаній 568—570 та 581 рр. був тяглим у часі. Очевидно, його нижня межа сягає періоду, який передував укладенню тексту «Стратегікону». Відповідно, задля кращої ілюстрації порівняння джерельного матеріалу «Історії» та «Стратегікону», нижче нами застосований почерговий розгляд «емпіричного» наративу Феофілакта та анонімного римського теоретика.

Вибір нами хронологічних меж — проміжку 586—595 р., впливає з факту, що основні прийоми військового мистецтва римлян супроти аварів, які знайшли виклад у матеріалі «Стратегікону», почали застосовуватись саме в цей проміжок. Очевидним є і той факт, що згадка сучасниками подій цих прецедентів свідчить про їх системний вжиток конкретно з цього часу.

З огляду на характер джерел, проблематика взаємовпливів аварів та римлян у військовій справі знайшла обмежене відображення у історіографії. Уваги у цьому контексті заслуговують напрацювання М. Гурбаніча, Г. Кардараса, Л. Розицького та Е. Штайна [14, р. 75—90; 15, р. 21—42; 16, р. 156—162, 166—182; 17; 18, р. 7—25; 12, р. 109—131; 19, с. 8—14, 59, 72—74, 109—113]. Щодо вітчизняної історіографії, проблематика аваро-римської взаємодії знайшла відображення у доробку О. Жданович, В. Мельника та Я. Пилипчака [20, с. 253—312; 22, р. 139—151; 22, с. 30—72; 23, с. 125—159]. Певний внесок у цьому контексті був здійснений і нами [24, с. 97—114; 25, с. 303—317; 26, с. 38—44]. Разом із тим, переважна більшість напрацювань вказаних авторів присвячена винятково дипломатії між Константинополем та номадами: репрезентації контрактів між сторонами у 557 або 558 рр., ходу кампаній 581 та 583—602 рр.

Мета статті полягає в аналізі та узагальненні впливу аварів на військову справу Римської імперії упродовж 586—595 рр. Основний акцент зроблено

на визначенні характеру й напрямів адаптації римлян до протистояння з номадами та їх союзниками у контексті військової стратегії.

Основна частина. Акумулявання римлянами даних щодо специфічних особливостей проведення воєн аварами припало на початок-середину 80-х років VI ст. До цього часу, з огляду на специфіку дипломатії Константинополя щодо сусідів, аварам відводилась роль союзника на північ від Дунаю відповідно до контракту, укладеного з Юстиніаном I (527—565) у 557 або 558 рр. [8, р. 48—51; 24, с. 107—108] Найбільш імовірно, що військова знать Імперії на цей період не розглядала потенційну експансію номадів як серйозну загрозу для володінь на Балканах. Сам автократор, за свідченнями Менандра, був готовий «здолати аварів іншим способом, а не силою зброї (= дипломатією. — В. Л.)» [8, р. 48—49]. Однак, після смерті Юстиніана 14 листопада 565 р., політичний курс Імперії щодо кочовиків змінився. Починаючи з 568 р. номади здійснювали набіги на терени провінцій Іллірійської префектури [8, р. 130—133].

Військове та економічне становище Константинополя не дозволяло концентрувати зусилля проти виправ аварів до кінця 80-х років VI ст. Основна частина сил польових армій Імперії була сконцентрована на фронті з Ераншахром, бойові дії з яким поновились у 572 р. [8, р. 150—152; 19, с. 38—40; 27, р. 75]. Починаючи з 568 р. префектура Італія зазнала втор-

гнення лангобардів, яким у наступному десятилітті вдалось закріпитись на півночі та центрі Апеннін [13, р. 53—54, 13—17]. Обмежений характер джерел поповнення польових армій Імперії, *magisterium militum* (лат. «військовий магістерій»), вкупі з гострою потребою пришвидшити їх реорганізацію ставили на порядок денний потребу масштабної реформи війська [19, с. 117—134].

У таких умовах, Дунайський лімес закономірно розглядався як другорядний фронт. Дотичним свідченням цього є описи Менандра Протектора. За хроністом, протягом 568—584 рр. супроти аварів було спрямовано підрозділи польових армій не більше трьох разів — один раз у 570 р. та двічі за 581 рр. [8, р. 142—143, 226—227, 238—239]. На цей період, у стратегічному вимірі дії Імперії супроти аварів зводились до оборони річкових переправ та насичення залог укріплених міст, зокрема Сирмія та Сингідунума (суч. Белград, Сербія) [8, р. 130—137, 218—223, 240—241].

Певний вплив на пасивний характер оборони римлян на Дунаї відігравав брак політичного досвіду спадкоємців Юстиніана. Так, попри агресивну зовнішню політику впродовж усього правління, Юстин II (565—578) не мав досвіду ні дипломата, ні полководця [19, с. 1—5]. Це визначило його зближення з комітом ескубіторів (лат. *excubitores*; грец. *ἐξκουβίτορες/ἐξκούβιτοι* — елітний підрозділ римського війська, який виконував функції охорони Константинополя) Тиберієм. На фоні розгортання війни з аварами, Тиберій у 569 р. отримав екстраординарний чин стратига-автократора (грец. *Στρατηγός αὐτοκράτωρ*, лат. відповідник *magister militum praesentalis*) у Фракії, ставши одноосібним очільником сил Імперії на Балканах [8, р. 142—143; 19, с. 12]. З інтронізацією Тиберія як августа у 578 р., його курс щодо Баяна сприяв зближенню з кочовиками [8, р. 192—195; 25, с. 309—314]. Однак, нобілітет аварів розцінив дії автократора ознакою відсутності сил на Дунаї, що вилилось у нетривалу кампанію весни-літа 581 р. За її результатами, кочовики зайняли Сирмію [8, р. 240—243], створивши тим самим плацдарм для подальших ударів на терени Фракійського діоцезу.

Іншим чинником, який сприяв поразкам Константинополя у ході кампаній 568—570, 581 та 583—584 рр., була відсутність цілеспрямованого

Іл. 2. Імператор Маврикій (582—602), зображений аверсі соліда. Імовірно, монетний двір Константинополя. Легенда на аверсі: «D[omin]N[us] MAVR[i]C[ius] [напис стертий, імовірно Тіб[erius]] Р[ater] Р[at]riae] AVG[ustus] [лат. «Володар Маврикій Тиберій, Батько Батьківщини, Великий»]. Легенда на реверсі: VICTORI A, AVCCS [лат. «перемога двох августів», нижче — CON[stantinopolis] OB[RYZA] [лат. Константинополь. Чисте золото]. Судячи з легенди на реверсі, монета карбована у 589—601 рр. Переклад легенд наш, джерело зображення: URL: <https://www.britishmuseum.org>

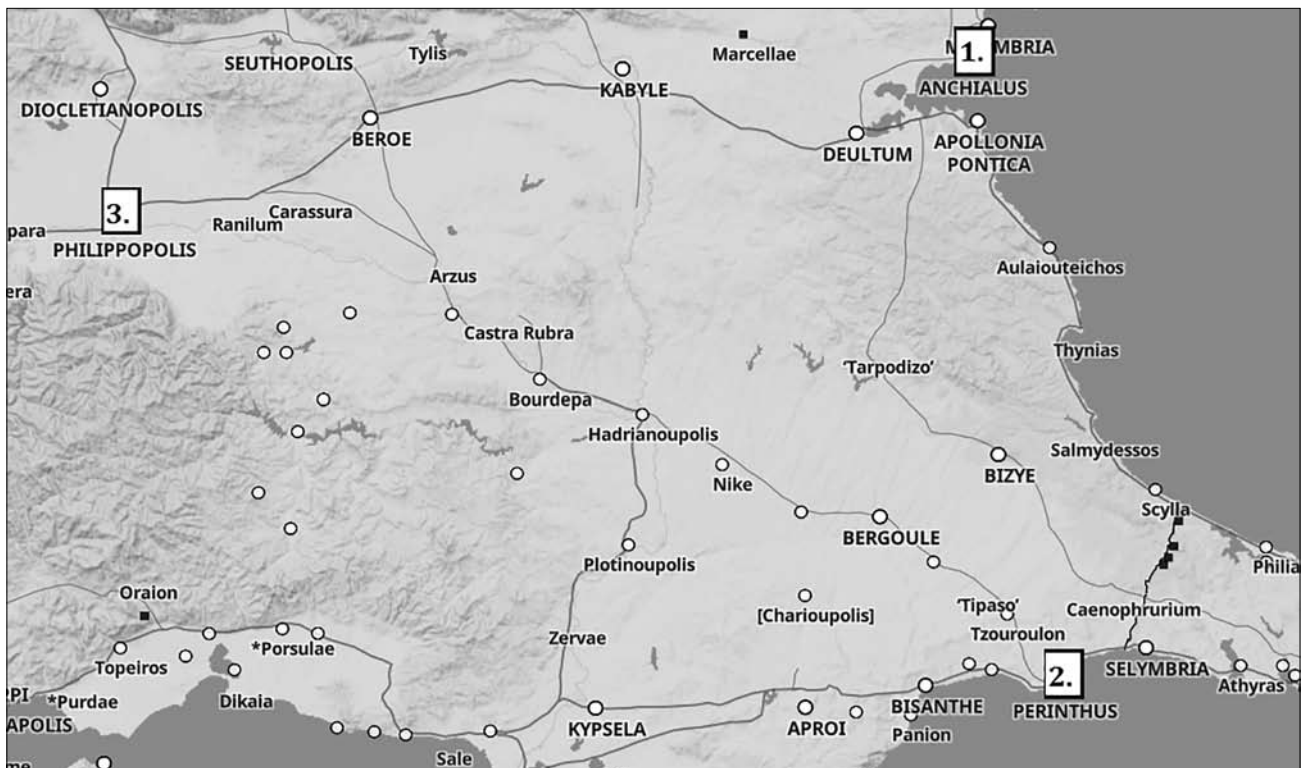
курсу автократів щодо прошарку військової знаті Імперії. Офіцерський корпус римлян, який істотно скоротився на час Юстиніанової реконквісти, перебував у стані розподілу сфер впливу у військово-адміністративному апараті [19, с. 47].

У таких умовах, від очільників регіонально-угруповання Фракії вимагалось недопущення виходу варварів до Довгих стін Константинополя. Ця ж тенденція зберігалась на час правління Маврикія (582—602) (іл. 2). Окреслений правитель зумів досягти умов, за яких *magistri militum* (букв. «військові магістри» — військовий чин Римської імперії IV—VII ст., який відповідав командирів польового корпусу або його частини) Коментіол та Пріск відновили потугу Імперії на Балканах у 589—601 рр. У політичному вимірі, це було викликано перемогами над персами та подальшим примиренням із шахіншахом Хосровом II (591—628) у 591 р. [27, р. 84; 9, р. 120—123] та перемир'ям із королем лангобардів Агіульфом (590—616) близько 593 р. [13, р. 155]. Попри це, тривалій стабілізації Дунайського лімесу зава-

дили одіозні рішення Маврикія в армійській політиці [9, р. 213—216, 218—220].

Стратегічна складова. Практичний вимір. В умовах перманентних кампаній, пріоритетним завданням для очільників військового магістерію Фракії було ефективне використання наявного ресурсу службовців. За Феофілаком, перші свідчення щодо змін у цьому контексті стосуються 587 р. [9, р. 29] та пов'язані з призначенням як стратига-автократора Фракії офіцера Коментіола, який принаймні з 585 р. обіймав чин військового магістра. Коментіол приймав участь у посольстві до Баяна 583 р. та проходив службу як скрибона [9, р. 25]. Станом на початок 586 р. полководець здійснив серію походів на склавинів та керував обороною Довгих стін від вторгнень варварів [9, р. 28—29].

Весною 587 р., при підготовці *numeroi* до виходу на кочовиків, які «дуже розорили Скіфію та Мезію [II]», Коментіолом у Анхіалі (суч. Помор'є, Болгарія) був здійснений «ретельний відбір воїнів», який полягав у «розділенні найбільш сильних від слабких у війську» [9, р. 57; 10, р. 380]. У ході

Іл. 3. Основні місця зборів *magisterium militum per Thracia* перед початком кампаній 586—595 рр. Умовні позначення: 1) Анхіал, місце зборів корпусу Коментіолом у 586 р.; 2) Перинф, місце зборів корпусу магістром Петром у 595 р.; 3) Ас-тік/Філіппополь, у якому проходила реорганізація сил корпусу Пріском у другій половині 595 р. Мапа укладена автором на основі візуального матеріалу ресурсу <https://klokantech.github.io> та наративу «Історії» Феофілакта Сімокатти

підготовки до кампаній, які відбувались на початку 90-х років VI ст., збори сил римлян у префектурах Іллірик та Схід проходили також неподалік від Анхіалу (т. зв. «Анхіальському полі», грец. κάμπλος Ἀνχιάλου. — В. Л.) [9, р. 155]. Подальший характер бойових дій змусив магістрів перемістити основну логістичну базу римлян на південь, у провінцію Еуропа Фракійського діоцезу [9, р. 163]. Так, у ході підготовки до весняної кампанії 595 р. військовий магістр Петро прийняв командування над силами польового корпусу, розташованого неподалік від міста Перинф (грец. Πέρινθος) [9, р. 179]. Ще однією логістичною базою, де відбувалась підготовка та виокремлення основних тактичних одиниць магістерія, був Астік/Філіппополь (грец. Αστική/Φιλιππούπολη; на північ від річки Гєбра, суч. Пловдів, Болгарія), розташований у провінції Фракія [9, р. 187].

Передислокація логістичних баз Фракійського магістерію (іл. 3) дає змогу зробити побіжні висновки щодо характеру перетікання бойових дій з аварами упродовж 586—595 рр., а також комплектування польового корпусу римлян. Кампанії, які з невеликими перервами проходили щороку, змушували офіцерів-римлян відводити пунтегої подаї від фронтиру, до уцілілих населених пунктів провінції Еуропа, населення яких могло надати свіжих рекрутів. Окрім цього, переміщення баз поповнення та огляду сил магістерія були викликані браком рекрутського ресурсу, що посилювалось добровільним характером комплектування римського війська. У свою чергу, населення укріплених міст Мезії II було звільнене від надання рекрутів до польової армії на користь служби в місцевих гарнізонах, що підтверджується матеріалом новели Юстина II, укладеної близько 574 р. [28, р. 1015].

У будь-якому разі, диференціація сил у магістерії Коментіолом, проведена у 587 р., дозволила створити активний корпус, «число якого становило 6 тисяч, коли ж інші 4 [тисячі] через слабкий дух та боягузтво виявились непридатні [до зіткнень із ворогом]» [9, р. 57]. У будь-якому разі, магістр ефективно використав рекрутський ресурс, спорядивши бійців третьої лінії до охорони обозів та табору корпусу. Матеріал «Хронографії» при описі цих подій загалом повторює дані Феофілакта [10, р. 380]. Відведеним силам Маврикій надав відносну автономію дій — вибити супротивника за

Дунай, у разі якщо «не буде великих труднощів та небезпек, а результати походу будуть переможні» [9, р. 58]. Загалом, емоційні характеристики сучасника дозволяють погодитись із тезою про дегенеративне становище військової організації римлян у цей період [19, с. 17].

Наступним кроком Коментіола був поділ польового угруповання на «три частини» та налагодження ефективної системи управління у них. За нарративом «Історії», очільництво понад двома «крилами війська» було надано офіцерам середнього рангу — лохагу (грец. λοχαγός) Касту та Мартіну [9, р. 57—58; 10, р. 380]. Центром командував особисто магістр, загальний план якого, імовірно, полягав у оточенні аварів трьома автономними загонами в проходах гір Гема (грец. ἐπί τε Αἴψων τό ορος; суч. Стара-Планіна, Болгарія) [8, р. 58—59]. Попередньо, офіцери узгодили місце та час об'єднання мер у єдиний корпус, що, однак, не було здійснено на практиці. Незважаючи на локальні успіхи, уцілому кампанія 587 р. була провальною для римлян та завершилась полоном аварами Каста [9, р. 59—61; 10, р. 380].

У другій половині 587 р. або на початку 588 р. очільництво над пунтегої (тактичними одиницями) Фракійського магістерію було надане офіцеру Іоанну, відкликаного зі *magisterium militum per Orientem* [9, р. 31]. У ході кампанії, перед магістром було поставлене завдання відбити облогу Філіппополя (грец. Φιλιππούπολη; суч. Пловдів, Болгарія) [9, р. 67]. Феофілакт не навів прямих згадок певних приготувань Іоанном, що, очевидно, було викликано екстраординарними обставинами, пов'язаними із можливим захопленням міста кочовиками. Однак, згадка в «Історії» контингенту під очоленням «іпостратига Дроктона, лангобарда за походженням» [9, р. 67] дає змогу констатувати факт ротації підрозділів союзників римського війська між польовими угрупованнями за цей час.

Наступний у часі факт підготовки новобранців та організації тактичних угруповань наведений Феофілактом у контексті подій відбиття облоги Сингідунума магістром Пріском весною 589 р. Перед офіцером ставилось завдання прогнати кочовиків з-під стін укріпленого міста обмеженим контингентом. Як наслідок, дії Пріска вилились у виокремлення з числа «нещодавно зібраного війська» мери під очолен-

ням таксіарха (грец. Ταξίαρχος; командир середнього рангу) Сальвіана [9, р. 163—164]. Підрозділу таксіарха відводилась роль авангарду, який мав посягати дезорганізацію серед аварів шляхом флангового обходу. Наприкінці осені того ж року Пріск, здійснюючи підготовку до чергової виправи на склавинів неподалік від Гераклеї (грец. Ηράκλεια) або Доросторума (лат. Durostorum; суч. Сілістра, Болгарія), застосував схожий принцип поділу корпусу на авангард та основну частину [9, р. 167; 10, р. 394—395]. Окреслені частини магістерію очолювали відповідно сам магістр і таксіарх Гентзон. Безпосередньо перед виправою, магістр здійснив «ретельний огляд союзних військ та здійснив підрахунок сил» корпусу, а також роздав річні виплати [9, р. 167]. Однак, попри успішне проведення кампанії супроти аварів, Пріск був знятий з посад у Фракії, а його у 595 р. замінив магістр Петро, який приходився братом Маврикію [9, р. 179].

Діяльність Петра у контексті підготувань до протистояння з варварами припала на період перемир'я з Баяном. Як наслідок, задля рекогносціювання місцевості прикордонних провінцій Фракіїського діоцезу, підтримки бойового духу серед бійців, корпус під очоленням Петра здійснив перехід від Перинфу на північний захід, до міста Дризипер (грец. Δριζίπερα) у провінції Фракія, й після цього рушив на північний Схід, до населеного пункту Одесс (грец. Ὀδησσός; суч. Варна, Болгарія) [9, р. 179]. Аналогічно діям Коментіола та Пріска, Петро здійснив поділ магістерія на авангард та певний контингент піхоти (іл. 4). Зіставлення даних Феофілакта та Феофана дає змогу констатувати, що піхотою на початку кампанії керував таксіарх Гентзон [9, р. 183; 10, р. 399]. Окрім цього, серед оточення Петра, як представника імператорської фамілії, перебували офіцери у ранзі скрибонів (лат. scribones) задля виконання функцій кур'єрів [8, р. 183; 9, р. 399]. У питанні забезпечення провізією Феофілакт надає дотичні свідчення, які дають змогу констатувати, що обози польового корпусу Фракії не були поповнені прісною водою [9, р. 185—186].

Ще одним пунктом дій Петра було поповнення сил магістерія з числа населення міст, повз які проходив корпус. Яскравим прикладом цього слугує прецедент, що відбувся того ж 595 р. у місті Асім

Іл. 4. Стратіоти та skutарії на марші. Пластина зі слонової кістки, Єгипетський діоцез, VI ст. Райнський краєзнавчий музей, Трір. Джерело зображення: URL: <https://www.cambridge.org>

(грец. Ἀσίμων/Ἀσίμα), розташованого у Мезії II [8, р. 182]. Окреслений випадок був оглянутий нами раніше [26, с. 41—42]. Достатньо констатувати, що Петро при спробі поповнити польову армію завдяки гарнізону Асіма наразився на різкий спротив городян, єпископа міста та місцевих стратіотів, які забарикадувались у «церкві, як недоторканому сховищі» [9, р. 183]. Відповідальним за провал набору бійців серед містян Асіма Петро оголосив Гентзона, якого відсторонив від командування однією з мер корпусу [9, р. 183; 10, р. 399].

Загалом для Петра як магістра, на відміну від попередників, було характерним застосування дисциплінарних покарань щодо офіцерів. Зокрема, при провальних діях авангарду з форсування Дунаю, полководець наказав «зірвати одяг з командира передового загону та висікти його батою, немов раба» [9, р. 184]. Це й же факт підтверджується даними «Хронографії» [10, р. 400]. Очевидно, що командири окремих пунтегої були ветеранами бойових дій з аварами ще з 80-х років VI ст. та знали на особливостях місцевості та поведінці місцевих — як варварів, так і городян прикордонних міст Імперії. Тому нескладно здогадатись, яким чином подібні дії Петра відобразились на злагодженості дій корпусу.

З іншого боку, магістр діяв коректно з точки зору правового поля епохи, й більше того, ігнорував його на користь порушника. Матеріал XVI титулу «Про військову справу» (лат. De re militari) книги № 49 Дигест Юстиніана чітко називає «злочином боягузтво, непослух [командиру] та бездіяльність» [29, р. 409], які й були проявлені безіменним командиром авангарду.

Стратегічна складова. Теоретичний вимір. Матеріал «Стратегікону», присвячений питанням переходу, забезпечення корпусів армії, налагодження логістики та поділу сил на окремі тактичні одиниці є прямим підтвердженням ефективності дій магістрів у ході кампаній 587—595 рр. Він представлений у книгах V, VII, VIII, IX та XI трактату та носить винятково утилітарний характер. Так, у контексті V книги, «Про обози», інтерес представляє розділ № 4 «Про тимчасові табори» [6, р. 59—60]. Окремо наголошувалось на потребі укріплення стоянок у разі «війни проти скіфів [...] ровами чи огорожею, навіть якщо військо стоятиме [табором] лише один день» [6, р. 59]. Матеріал книги VII повторно наголошує на потребі укріплення стоянок, їх охорони та «підкування щодо забезпечення продовольством коней та стратіотів» [6, р. 66—67].

Очевидно, ця настанова має під собою практичний характер — повідомлення Феофілакта вказують на факт грабунку поселень аварами від 583 р. [9, р. 25]. У цілому, наратив розділу збігається з даними Феофілакта та Феофана щодо передислокації баз магістрами Коментіолом у 587 рр., Пріском упродовж 588—593 рр. та переміщенням магістерія під очоленням Петра весною 595 р. [9, р. 57—58, 163—169, 179—183; 10, р. 380, 394, 399—400].

Вступна частина книги VII «Про стратегію. Якими принципами має керуватись стратиг на час війни» [6, р. 64—78] очевидно укладалась під впливом поразок римлян, у тому числі від аварів за 587 та 595 рр., викликаних ігноруванням потреби здійснення розвідки місцевості [9, р. 60—61; 10, р. 380]. Анонімний автор наголошує щодо потреби «убезпечити себе від несподіваних атак [...] зібрати свідчення стосовно засідок, використовуючи для цього патрулі, спрямовані [...] до тих місць, де буде розташовуватись військо» [6, р. 67—68; 70; 74—75]. Офіцеру рішуче «не рекомендувалось [особисто] керувати рейдами та стрімкими атаками» [6, р. 64], справедливо розцінюючи, що втрата командира призведе до дезорганізації управління у корпусі. Прерогатива очолювати авангарди надавалась «відповідним архонтам (грец. ἄρχοντας; тут — офіцерам середнього рангу, які відігравали функції керівників тактичних одиниць усередині крил війська. — В. Л.)» [6, р. 64]. Настанова про забо-

рону командирів корпусу прямо долучатись до бою повторений у другій частині тієї ж книги, «Про те, що стратигу не варто перевтомлювати себе у день баталії» [6, р. 69].

Окреслений постулат зрідка виконувався у ході кампаній супроти аварів. За іронією, це було викликано тими ж обставинами, які обумовлені у «Стратегіконі»: потребою налагодження командування серед атакуючих та потребою надати особистий приклад стратіотам, схильним до втечі. Зокрема, такі дії були характерними для магістра Пріска [9, р. 173].

Той же уривок трактату інформує про необхідність «раптових нападів удень та вночі» на стоянки «аварського або ж скіфського народу», з огляду на відсутність у номадів традиції укріплення таборів [6, р. 64—65]. У дорадчій формі рекомендується починати виправи на кочовиків «в лютому або березні, оскільки коні ослаблені [у цей час] через труднощі зими (= переходи по пересіченій місцевості, брак фуражу. — В. Л.)» [6, р. 65]. Однак підтвердження, що римські полководці обирали саме цей період задля переходу Дунаю та вторгнення до етнографічної «Скіфії» (територій на північ від Дунаю. — В. Л.), не фігурують у наративних джерелах за вказаний період. Винятком слугує епізод зими 601—602 рр., коли питегої Фракійського магістерію під час повторної каденції Петра зимували на північ від водної артерії, «у володіннях слов'ян» за наказом Маврикія [9, р. 173—174]. Однак, при застосунку на практиці універсальна догма викликала незадоволення стратіотів та стала однією з причин бунту під очоленням Фоки [9, р. 219—225; 10, р. 409—414].

Наступні розділи книги VII обумовлюють дії зі створення тактичних одиниць, що застосовувались при реорганізаціях корпусу Фракії при підготовці до кампаній 587, 588 та 595 рр. [9, р. 57, 163—164, 173, 183; 10, р. 380; 399]. Увагу викликає нарація розділу книги «Про можливий несподіваний напад супротивників під час виправи» [6, р. 68]. Останній містить настанови щодо «зосередження сил [...] а не вступу до бою проти своєї волі (= при нав'язуванні супротивником тактичної переваги. — В. Л.)» [6, р. 68]. Зміст цих рядків перегукується із поразкою магістра Петра при форсуванні р. Ілвакія (Яломіца, суч. Румунія) весною 595 р. унаслідок засідки склавинів [9, р. 184—186; 10, р. 400].

Матеріал книги VIII під назвою «Про загальні настанови, призначені для стратига» [6, р. 79—92], містить повідомлення, які стосуються поведінки магістра під час невиконання підлеглими наказів. Їх матеріал носить моралізаторський характер — так, офіцеру «варто бути стриманим та карати не більшість стратіотів [...] а лиш деяких, які наштовхнули до непослуху» [6, р. 79]. Це повідомлення перегукується із дисциплінарним покаранням невідомого таксіарха, здійсненого за наказом Петра [9, р. 184; 10, р. 400]. Інший постулат рекомендує поблажливо ставитись до воїнів, що проявилось зокрема у ході реорганізації Пріском розбитих питегої після весни 595 р. [9, р. 187; 10, р. 401]. Наступне положення того ж розділу описує цільову мету дій римського воєначальника епохи — «безпечніше та вигідніше здолати ворогів розумом і талантом [...], а не голою силою» [6, р. 80]. Попри абстрактний характер, очевидно що автор мав на увазі активний застосунок тактичних маневрів та ефективного використання обмежених матеріальних ресурсів.

Матеріал книги IX, «Про несподівані напади» [6, р. 93—105] містить алюзії на кампанії Пріска за 588—593 та Петра 595 рр. Стратигу рекомендується «здійснювати вторгнення у стан ворога, коли він розбитий [...] також це варто чинити, коли поміж супротивників панує безладдя» [6, р. 96]. Окремо постановляється «підкуватись щодо забезпечення провізією» при вступі на ворожі терени, а також захоплення бранців, у яких «варто дізнатись сили та наміри ворога» [6, р. 97], що застосовувалось Пріском та почасти Петром у вказаних кампаніях [9, р. 164—165, 169, 172—173, 213]. Примітним є метод формування рейдових загонів — так, їх не рекомендувалось формувати із солдат суміжних тагм або менших тактичних одиниць, що закономірно відображалось на злагодженості виконання ними завдань [6, р. 98].

Наратив розділу № 2 X книги «Стратегікону», «Як потрібно протистояти ворогу, коли він нападає на наші землі» [6, р. 107—108] є черговим теоретичним узагальненням досвіду кампаній 587—595 рр. Його зміст можна звести до опису стратегії виснаження кочового супротивника з поділом на принципи:

1) уникнення відкритого бою із супротивником, який «сильніший вашого війська або рівний йому»

[6, р. 107], що можна розглядати висновком із ранніх поразок римлян від аварів за 569—570 та 581 р. [8, р. 150—151, 240—243];

2) здійснення скутаріями засідок, перекриття шляхів, нищення запасів провіанту [6, р. 107—108];

3) нападів на супротивника, коли його обози обтяжені здобиччю [6, р. 108] — уцілому типовий прийом проти кочовиків, застосований зокрема Пріском 589 р. під Сингідунумом, де авангард римлян дезорганізував відступаючих аварів та склавинів [9, р. 194—195];

4) збереження власних сил по можливості неушкодженими, що представляло собою реакцію на хронічний брак рекрутів [6, р. 108];

5) здійснення маневрів із метою відволікти супротивника, вторгнувшись на його терени [6, р. 108]. Цей мотив відсилає до форсування магістром Пріском Дунаю у ході кампаній за 588—595 рр. [9, р. 173, 273];

6) зосередження припасів в укріплених таборах, евакуація населення [6, р. 108], що було сформульовано, очевидно, на фоні досвіду провальної для римлян оборони Сирмія 581 р. [8, р. 226—227, 238—243]. У згаданому випадку, залога міста була нечисельною, а запасів провізії усередині поселення не було підготовлено.

Книга XI, «Про звичаї та способи війни різних народів» містить розділ № 2, зміст якого присвячений проведенню кампаній супроти кочовиків загалом, а також аварів [6, р. 116—118]. Його матеріал представляє собою систематизовану нарацію, очевидно оформлену на підставі системного досвіду проведення кампаній проти однотипних супротивників. Однак, уцілому його зміст можна звести до опису тактичної складової військового ремесла супротивників римлян. Це ж стосується контрмір, рекомендованих стратигу при кампанії з номадами. Усебічний огляд матеріалу наведеного елемента «Стратегікону» вибиватиметься як з теми розвідки, так і стратегії як частини військової науки. Тим не менш, для репрезентації читачу змісту уривку книги XI «Стратегікону», вважаємо доцільним подати загальну схему його матеріалу:

1) військова культура номадів [6, р. 116—117]:

і) опис сильних сторін аварів (головно наявності певної дисципліни й тактики);

ii) аналіз слабких сторін супротивника;

2) інструкції магістру для протидії вторгнення аварів [6, р. 117—118]:

- i) підготовка перед боєм;
- ii) побудова й тактика строю скутаріїв та стратіотів;
- iii) дії при успішному результаті зіткнення з аварами.

Висновки. На основі аналізу нарративних джерел можна констатувати, що відтин 587—595 рр. був критичною фазою становлення адаптивної військової стратегії Константинополя. Практичний досвід, отриманий у ході протистоянь з аварами за цей час, був оформлений у військової доктрині, що відобразилось у теоретичному трактаті «Стратегікон». Адаптації військової системи Імперії були відповіддю на поразки 60-х — початку 80-х років VI ст. Назагал, стратегічні інновації реалізовувалися у кількох взаємопов'язаних площинах: 1) комплектування та управління ресурсами (проявилось у впровадженні відбору стратіотів за бойовими якостями у 587 р.); 2) оперативної організації, основним прийомом став поділ польового корпусу на автономні загони для здійснення маневрів на оточення супротивника у складній місцевості; 3) у контексті логістики, брак рекрутського потенціалу та постійна загроза з боку аварів змусили римських командирів переміщувати місця набору польового корпусу.

Констатуємо, що загальною метою вироблених прийомів був не розгром, а виснаження аварів. Замість ризикованої генеральної битви, військові магістри прагнули до серії локальних сутичок, блокування шляхів пересування, перехоплення обозів та підризу матеріальної бази кочовика. Застосовані римськими полководцями прийоми були ефективними та своєчасними. Разом з тим, попри на загал успішний характер бойових дій в 589—594 рр., подальшу стабілізацію Балканських володінь Константинополя підірвали своєрідні рішення імператора Маврикія щодо матеріального забезпечення війська.

1. *Arriani Tactica et Mauricii Artis militaris libri duodecim.* Graece primus ed., versione latina notisque illustr. J. Schefferus. Upsaliae, 1664. 121 + 537 p.
2. Darko J. *Die militärischen Reformen des Kaisers Heraklios.* Actes du IV Congrès international des études byzantines Sofia, septembre 1934. Sofia, 1935. S. 110—116.
3. Vari R. Zur Überlieferung griechischer Taktiker. *Byzantinische Zeitschrift.* 1906. Bd. 15. H. 1. S. 69—71.

4. Whitby M. *The Strategicon of Maurice. Military Literature in the Medieval Roman World and Beyond.* Ed. by C. Whately. Leiden; Boston: Brill, 2024. P. 151—173. DOI: https://doi.org/10.1163/97890004696433_007
5. Clausewitz C. von. *Vom Kriege. Erl. durch W. von Scherff.* Berlin: R. Wilhelmi, 1883. XVI + 610 s.
6. *Maurice's Strategicon. Handbook of Byzantine military strategy.* Transl. by G.T. Dennis. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1984. XXIII + 178 p.
7. Koehn C. *Justinian und die Armee des frühen Byzanz.* Berlin; Boston: De Gruyter, 2018. 309 s.
8. *The History of Menander the Guardsman. Introduction essay, text, translation and historical notes* Blockley R. Liverpool: Francis Cairns, 1985. VII + 307 p.
9. *Theophylact Simocatta. The History of Theophylact Simocatta.* Transl. with introd. and notes by M. Whitby. Oxford: University Press, 1986. 340 p.
10. *The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and Near Eastern History AD 284—813.* Transl. with introd. and comm. by C. Mango, R. Scott. Oxford: Clarendon Press, 1997. C + 744 p.
11. Rance P. Maurice's Strategicon and «the Ancients»: the Late Antique Reception of Aelian and Arrian. *Greek Taktika. Ancient Military Writing and its Heritage. Proceedings of the International Conference on the Greek Taktika held at the University of Torun, 7—11 April 2005.* 2017. P. 217—255.
12. Rózycki Ł. The Strategikon as a source — Slavs and Avars in the eyes of Pseudo-Maurice, current state of research and future research perspectives. *Acta Archaeologica Carpathica.* 2017. Vol. LII. P. 109—131.
13. *Paul the Deacon. History of the Langobards.* Transl. by W. Foulke. Philadelphia: University Press, 1907. XLII + 437 p.
14. Hurbanič M. The Nomads of the Gates: Some Notes on the use of Siege Artillery by the Avars (From the first Attack on Sirmium to the Siege of Constantinople). *The Cultural and Historical Heritage of Vojvodina in the Context of Classical and Medieval Studies.* 2015. P. 75—90.
15. Kardaras G. Byzantine-Avar Relations after 626 and the possible channels of communication. *Archivum Eurasiae Medii Aevi.* 2011. Vol. 18. P. 21—42.
16. Kardaras G. *Byzantium and the Avars, 6th—9th Century A.D. Political, Diplomatic and Cultural Relations.* Leiden; Boston: Brill, 2018. XXIII + 251 p.
17. Kardaras G. The attitude of Justinian I (527—565) towards the Eurasian nomads. Manipulations and aims. *Идентитети. Зборник на трудови од Седмиот меѓународен симпозиум «Денови на Јустинијан I», Скопје, 15—16.11.2019.* 2020. С. 82—90.
18. Kardaras G. The Avar Art of War. *Acta Militaria Mediaevalia.* 2015. Vol. XI. P. 7—25.
19. Stein E. Studien zur Geschichte des byzantinischen Reiches vornehmlich unter den Kaisern Justinus II u. Tiberius Constantinus. Stuttgart: J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1919. VIII + 199 s.

20. Жданович О. *Візантійська імперія і варварський світ у Менандра Протектора: дис. ... д-ра істор. наук: 07.00.02*. Київ, 2021. 344 с.
21. Zhdanovych O. Diplomatic relationship between Avars and Byzantine Empire by Menander Protector. *Textus et Studia*. 2016. № 2 (6). P. 139—151.
22. Мельник В. Соціально-правові реалії «Аварського каганата»: фактор *Yersinia pestis* і дискурс міжнародної правосуб'єктності східноєвропейського кочового союзу. *Аннали Юридичної історії*. 2020. Т. 4/3. С. 30—72. DOI: <https://doi.org/10.38129/Ann.Yur.Ist.2020.4.3.30>
23. Пилипчук Я. Аварський каганат в системі міжнародних відносин раннього середньовіччя. *Архивум Еурасіае Медіум Аеві*. 2016. Bd. 22. С. 125—159.
24. Лагодич В. «Корисно тобі буде прийняти нас до своїх союзників»: до питання аваро-візантійських дипломатичних відносин 557—565 рр. *Записки історичного факультету*. 2022. Вип. 33. С. 97—114. DOI: <https://doi.org/10.18524/2312-6825.2022.33.270462>
25. Лагодич В. «Виправити помилки, керуючи державою з усією старанністю»: аварська політика Тиберія II Константина (578—582). *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2023. Вип. 24. С. 303—317. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2023.24.4030>
26. Лагодич В. «Був у щент розбитий варварами»: кампанія військового магістра Петра 595 р. *Етнічна історія народів Європи*. 2024. Вип. 74. С. 38—44. DOI: <https://doi.org/10.17721/2518-1270.2024.74.03>
27. Maksymiuk K. *Geography of Roman-Iranian wars. Military operations of Rome and Sasanian Iran*. Siedlce: Pracownia Wydawnicza WH Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, 2015. 142 p.
28. *The Novels of Justinian. A complete annotated English translation*. By D.J. Miller, P. Sarris. Cambridge: University Press, 2018. XIX + 1192 p.
29. *The Digest of Justinian*. Vol. 4. Transl. ed. by A. Watson. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1985. 483 p.
- Dennis, G.T. (1984). *Maurice's Strategicon: Handbook of Byzantine military strategy*. University of Pennsylvania Press.
- Koehn, C. (2018). *Justinian and the army of early Byzantium*. De Gruyter [in German].
- Blockley, R. (1985). *The History of Menander the Guardsman: Introductory essay, text, translation, and historical notes*. Francis Cairns.
- Whitby, M., & Whitby, M. (1986). *The History of Theophylact Simocatta*. Oxford University Press.
- Mango, C., & Scott, R. (1997). *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History AD 284—813*. Clarendon Press.
- Rance, P. (2017). *Maurice's Strategicon and «the Ancients»: the Late Antique Reception of Aelian and Arrian*. In: *Greek Taktika. Ancient Military Writing and its Heritage: Proceedings of the International Conference on the Greek Taktika held at the University of Torun, 7—11 April 2005* (Pp. 217—255).
- Rozycki, L. (2017). The Strategikon as a source — Slavs and Avars in the eyes of Pseudo-Maurice, current state of research and future research perspectives. *Acta Archaeologica Carpathica*, 52, 109—131.
- Foulke, W. (1907). *History of the Langobards*. University Press.
- Hurbanic, M. (2015). The Nomads of the Gates: Some Notes on the use of Siege Artillery by the Avars (From the first Attack on Sirmium to the Siege of Constantinople). In: *The Cultural and Historical Heritage of Vojvodina in the Context of Classical and Medieval Studies* (Pp. 75—90).
- Kardaras, G. (2011). Byzantine-Avar Relations after 626 and the possible channels of communication. *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, 18, 21—42.
- Kardaras, G. (2018). *Byzantium and the Avars, 6th—9th Century A.D.: Political, Diplomatic and Cultural Relations*. Brill.
- Kardaras, G. (2020). The attitude of Justinian I (527—565) towards the Eurasian nomads. Manipulations and aims. In: *Идентитети. Сборник на трудови од Седмиот меѓународен симпозиум «Денови на Јустинијан I»*, Скопје, 15—16.11.2019 (Pp. 82—90).
- Kardaras, G. (2015). The Avar Art of War. *Acta Militaria Mediaevalia*, 11, 7—25.
- Stein, E. (1919). *Studies on the history of the Byzantine Empire mainly under Emperors Justinus II and Tiberius Constantinus*. J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung [in German].
- Zhdanovych, O. (2021). *The Byzantine Empire and the barbarian world according to Menander Protector (Doctoral dissertation)*. Kyiv [in Ukrainian].
- Zhdanovych, O. (2016). Diplomatic relationship between Avars and Byzantine Empire by Menander Protector. *Textus et Studia*, 2 (6), 139—151.
- Melnyk, V. (2020). Social and legal realities of the «Avar Khaganate»: The *Yersinia pestis* factor and the discourse

REFERENCES

- Schefferus, J. (Ed.). (1664). *Arrian's Tactics and Maurice's Art of War: Twelve books. Upsaliae* [in Latin].
- Darko, J. (1935). The military reforms of Emperor Heraclius. In: *Actes du IV Congres international des etudes byzantines Sofia, septembre 1934* (Pp. 110—116). Sofia [in German].
- Vari, R. (1906). On the transmission of Greek tacticians. *Byzantinische Zeitschrift*, 15 (1), 69—71 [in German].
- Whitby, M. (Ed.). (2024). *The Strategicon of Maurice. Military Literature in the Medieval Roman World and Beyond* (Pp. 151—173). Brill. Retrieved from: https://doi.org/10.1163/97890004696433_007
- Von Scherff, W. (Ed.). (1883). *On War*. R. Wilhelmii [in German].

- on the international legal personality of the Eastern European nomadic community. *Annaly Yurydychnoi Istorii*, 4/3, 30—72. Retrieved from: <https://doi.org/10.38129/Ann.Yur.Ist.2020.4.3.30> [in Russian].
- Pylypchuk, Ya. (2016). The Avar Khaganate in the system of international relations of the early Middle Ages. *Arhivum Eurasiae Medium Aevi*, 22, 125—159 [in Russian].
- Lahodych, V. (2022). «It will be useful for you to accept us as your allies»: On the issue of Avar-Byzantine diplomatic relations in 557—565. *Zapysky Istorychnoho Fakultetu*, 33, 97—114. Retrieved from: <https://doi.org/10.18524/2312-6825.2022.33.270462> [in Ukrainian].
- Lahodych, V. (2023). «Correct the mistakes by governing the state with all diligence»: The Avar policy of Tiberius II Constantine (578—582). *Naukovi Zoshyty Istorychnoho Fakultetu Lvivskoho Universytetu*, 24, 303—317. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2023.24.4030> [in Ukrainian].
- Lahodych, V. (2024). «He was utterly defeated by the barbarians»: The campaign of the military magister Peter in 595. *Etnichna Istoriiia Narodiv Yevropy*, 74, 38—44. Retrieved from: <https://doi.org/10.17721/2518-1270.2024.74.03> [in Ukrainian].
- Maksymiuk, K. (2015). *Geography of Roman-Iranian wars: Military operations of Rome and Sasanian Iran*. Pracownia Wydawnicza WH Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach.
- Miller, D.J., & Sarris, P. (2018). *The Novels of Justinian: A complete annotated English translation*. Cambridge University Press.
- Watson, A. (Ed.). (1985). *The Digest of Justinian* (Vol. 4). University of Pennsylvania Press.

Received: 01.02.2026
Accepted: 09.03.2026
Published: 27.04.2026